

byggnadsvård

Bergströmsfabriken, Gnesta

Gnesta 12:4 (Frönäs 1:7) Frustuna socken, Gnesta kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk kontroll

Restaurering av spiraltrappa av betong och fasad-
upprustning

Evvy Rydergård

Bergströmsfabriken, Gnesta

Gnesta 12:4 (Frönäs 1:7) Frustuna socken, Gnesta kommun,
Södermanlands län

Antikvarisk kontroll

Restaurering av spiraltrappa av betong och fasad-
upprustning

Evy Rydergård

© 2008 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

Författare: Evy Rydberg, antikvarie
Omslagsbild: Spiraltrappan. Foto: Evy Rydberg
Foto, där ej annat anges: Evy Rydberg, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS06-186

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2008

Innehåll

INLEDNING	5
Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Historik och beskrivning	6
Kultuhistoriska värden	6
Målsättning inför renoveringen	8
Beskrivning av skador	12
 UTFÖRDA ARBETEN	 12
Trappan med bjälklag och pelare	12
Fasaderna	12
Färgtonsval fasader	13
Kvarstående arbeten	13
 ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	 18

1 Utsnitt ur ekonomiska kartan 9H 9h från 1958. Inom den röda ringen ligger fabriken med kontor i söder, fabriksbyggnaden och lagerlokalen på var sin sida om ett stickspår som gick fram från järnvägen.

INLEDNING

Delägaren Rekal Svenska AB, Anders Brucefors, Gnesta sökte den 27 september 2006 byggnadsvårdsbidrag för restaurering av exteriör spiraltrappa av betong till byggnaden "Bergströmsfabriken/Tvålfabriken". Ansökan omfattade även fasadtvätt och putslagning av byggnaden samt avfärgning. Delbeslut fattades av Länsstyrelsen 2006-12-21. Arbetena har utförts under 2008. Sörmlands museum besiktigade på uppdrag av Länsstyrelsen fabriksanläggningen den 28 april 2006 och avgav ett utlåtande 2006-05-05, som har utgjort underlag för Länsstyrelsens beslut.

Sörmlands museum utsågs av Länsstyrelsen som antikvarisk kontrollant. Arbetena har dock till största delen utförts utan denna kontroll. Museet har endast blivit kallat till rådgivning beträffande färgsättning av fasaderna och till slutbesiktning när både fasaderna och trappan var klara.

Länsstyrelsen tog ett delbeslut den 21 december 2006 med stöd av 5 § Förordningen (1993:379) om bidrag till kulturmiljövård, att lämna bidrag till restaurering av den exteriöra betongtrappan. Villkor för beslutet var:

- att arbetet skulle utföras med antikvarisk kontroll.
- att val av arbetsmetoder och material skulle ske i samråd med och godkännas av antikvarisk kontrollant.

Sammanfattning av utförda åtgärder

Följande åtgärder har utförts på byggnadens exteriör:

- renovering av spiraltrappa och pelare av betong och utanpåliggande synliga bjälklag på fasad.
- fasadrenovering av "Tvålfabriken" samt tilläggsisolering och ny puts av tillbyggnaden i norr.

Fabriksbyggnadens sydfasad med spiraltrappan av betong, som byggdes för utrymning av fabriken.

Historik och beskrivning

Fabriksanläggningen uppfördes 1950 på beställning av Bergström & Co i Gnesta för kemisk industri och tvåltillverkning. Fabriken bestod av kontor, fabrik i fyra våningar och lagerlokal. Arkitekterna bakom utformningen var den senare världsberömde Ralph Erskine (1914-2005) tillsammans med Sören Wimmerström. Det arkitektoniska uttrycket och formerna bär stark prägel av Erskines hand. Materialet betong får framträda som accenter på kontoret, i spiraltrappan och i vaggorna för stålfat, men även trä som på hissens ovala avslutning på taket. Lagerlokalen av trä har fått organisk form som en tennishall. En hög fabriksskorsten av tegel ansluter med en gångbrygga till fabriken. Fabriken har byggts till 1967-68 med en lågdel, ritad av Carl-Erik Wihl.

Fabriksfasaden av lättbetong är putsad och har en grön kulör i väster och öster, svart i söder och norr. Fönstren består på den södra fasaden av fönsterband som överljus kompletterat med vanliga fönster i varje våning och stora spröjsade partier i bottenvåningen. Den västra och östra fasaden kännetecknas av de små bokstavslänkande fönstren som är utspridda över de gröna ytorna. Dessa fönsterbågar har varit mörkt gröna.

Kulturarhistoriska värden

Denna industrifastighet har ett högt kulturarhistoriskt värde med tanke på att ritningarna beställdes hos arkitekten Ralph Erskine och Sören Wimmerström. Erskine har genom åren blivit ett högt aktat namn i Sverige och utomlands för sina djärva och lekfulla arkitekturformer i stora som små byggnader. Företaget Bergström & Co har funnits länge i Gnesta och anläggningen byggdes upp i ett sammanhang med tre olika specialbyggnader för den verksamhet som kom att bedrivas där fram till 1980-talet. Läget helt intill järnvägen och med eget stickspår berättar om 1950-talets logistik. Anläggningen har ett miljöskapande värde eftersom den kan ses av förbipasserande med tåg.

Enskilda detaljer som är viktiga är sammankopplingen av de olika materialen - tegel, betong, putsytor, glas och trä. Vidare alla olika byggnadsdelar med specialformer, betonggjutningar med medvetna spår av gjutformarna. Den ovanliga färgsättningen på varje enskild byggnad och tillsammans i grupp är unik. Ett stort minus är att alla originalfönster utom de spröjsade har förgrövat genom utbyte till lättmetallbågar 1993-1994 och 2008.

Arkitekternas lekfulla fasad av lättbetong med böljande avslutning vid taket, olikfärgade fasadväggar, trappan som utsmyckning och de olika typerna av fönster. I den ljusaste delen av bottenvåningen skedde tvåltillverkningen i Bergströmska fabriken.

Kontorets entréfasad med fristående skulpturala betongpelare och oregelbundna geometriska former på fönstren. Färgsättning som överensstämmer med fabriksbyggnaden. Hela byggnaden är som en skulptur till fabriksbyggnaden.

Den välvda lagerlokalen av trä och glas är en viktig del i detta fabrikskomplex som tillkom samtidigt för tvålproduktionen. Den gröna färgen har varit densamma som på fabriken.

Invändigt är allt bortmonterat i fabriken vilket gör det omöjligt att förstå hur tillverkningen fungerade.

Målsättning inför renoveringen

Målsättningen med renoveringen har ur kulturhistorisk synvinkel varit att uppmärksamma en undanskymd byggnadsgrupp, d v s 1950-talets industribyggnader. Det beståndet kan vara lika viktigt att värna om som all annan bebyggelse i samhället och speciellt när det blev uppfört med en sådan omsorg som just denna fabriksanläggning i Gnesta. Dess miljöskapande och arkitektoniska värden som helhet och i detaljerna är viktiga att lyfta fram i samband med upprustningen inför en ny användning.

Sörmlands museum påtalade tidigt vikten av att behålla de få L-formade, gröna originalfönsterbågarna som fanns kvar för att kunna avläsa den ursprungliga idén. De hade tunna, sirliga bågar, medan de redan utbytta förvanskar det konstnärliga uttrycket. En blandning av aluminiumfönster och fabrikslackade, vita lättmetallbågar med klumpiga, breda lister för att täcka ingreppet, förekommer t o m på ett och samma fönster.

Målsättningen har uppfyllts och anläggningen har blivit omnämnd som bevarandevärd i 2008 års översiktsplan i Gnesta. Denna stora byggnad har tålt de förändringar av fönster som har skett, men utan tvekan hade det arkitektoniska uttrycket vunnit på att ha kvar originalfönstren. Metallbågarna får stå för vår tids syn på material och sätt att lösa problem utan miljösyn.

Betongtrappans undersida med vittrad betong och synliga, rostiga armeringsjärn.

Utrymningstrappan i det södra fabriekshörnet var kraftigt eroderad och kunde inte användas.

Detalj av spiraltrappan med pelaren i mitten och de utanpåliggande bjälklagen med sirliga järnräcken.

Ralph Erskines originalfönster av trä som har dominerat två av fasaderna.

Plåtindustrins fönster som även kan ses på de långa fönsterbanden i sydost.

Spiraltrappans nedre del som var söndervitrad.

Originalutförandet med dörr till trappavsats på andra våningen. Vägparti av brädor på förvandring är ett återkommande tema på lagerbyggnaden och kontoret.

Den igenmurade dockningsöppningen och exempel på fönsterutveckling samt färgställningen på fasaden.

Gångbryggan mellan fabriken och skorstenen i väster och originaldörr av trä.

Tillbyggnaden nordväst om fabriken. Fönsterbanden gör en återkoppling till Erskines byggnad.

Beskrivning av skador

Underhåll och tillsyn av betongdelarna på fabriksbyggnaden har sannolikt varit bristfällig under lång tid, kanske ända från byggtiden 1950

Fasaderna var nersmutsade och hade vissa skador. Färgsättningen skulle förnyas. I samband med att ny användning planerades i byggnaden skulle tunnelförbindelsen till sekundär byggnad i sydväst tas bort och huset rivas. Anslutningen i fasaden skulle muras igen. Hörnpartiet vid trappan i söder skulle lagas upp och tillbyggnaden i norr isoleras och ges ett nytt ytskikt.

UTFÖRDA ARBETEN

Några regelrätta byggmöten har inte förekommit eller alternativt har inte Sörmlands museum blivit kallat till dem. Det blir därför en knapphändig beskrivning av förloppen av de olika momenten. Museet har under hand efterlyst redovisning av vilka material, metoder och kulörer som skulle komma att användas. Någon projekteringshandling har dock inte presenterats. Ett flertal samrådsamtal per telefon och e-post har förts mellan Anders Brucefors och Evy Rydergård. Små färgprover till fasaderna visades på plats den 3 juni 2008. Museet inbjöds att medverka vid slutbesiktning den 26 augusti 2008 då det mesta var klart.

Trappan med bjälklag och pelare

Den spiralformade utrymningstrappan av betong var klar vid slutbesiktningen då Sörmlands museum kallades att medverka. Märken efter originalets brädgjutning och betongstrukturen har blivit något utslätade, men finns antydde.

Här följer redovisning ur Roland Karlsson i Mälardalen AB Kvalitetspärm P2521 Tvålfabriken - Tekniska beskrivning i för trappan:

Skadade ytor skall bomknackas och dålig betong bilas. Mindre skador ytlagas. Vid större skador byggs gjutformar. Alla ytor som lagas eller gjuts säkerställs en fast yta som rengörs och mätas för bästa möjliga vidhäftning. Rostig armering rengörs, en fast yta säkerställs där armering är fri från rost. Armering rostskyddsbehandlas med Sto-Tk ett mineraliskt enkomponents korrosionsskydd.

Utlagning av skador utförs enligt Sto reparationssystem med ett enkomponents polymerförstärkt cementbaserat lagningsbruk (Sto-GM 1), hydrauliskt härdande.

betongen ytbehandlas med Sto-tf ett enkomponents polymermodifierat bruk med en bas på anläggningscement PCC för tunnskiktig filtning av betongen. Uppfyller villkoren enligt Bro-94. Ett varierande utseende kan förekomma på grund av ojämnt sugande ytor och delar av betongen är solbelyst, mineraliska utfällningar kommer också att synas men dessa bör försvinna med tiden. Alla produkter som används är miljödeklarerade och godkända.

Materialspecifikation

Lagningsbruk Sto-crete GM 1. Ytbehandling Sto-crete TK. Slut på utdraget.

Fasaderna

Utdrag ur Kvalitetspärm Arbetsbeskrivning Gamla byggnaden Fasadrenovering-Tvålfabriken.

Noggrann rengöring med högtryckstvätt, borttagning av lös och skadad puts, putslagning samt primning med Sto Hydro grund och avfärgning två strykningar med Sto Lotusan med av Er vald kulör.

Arbetsbeskrivning tillbyggnad: Nya delen tilläggsisoleras med 50 mm, nätning, putsning samt avfärgning med av Er vald kulör. Ytputs med ballast storlek 1,5 mm.

I Kvalitetspärmen finns även byggnadsfirman Victor Hanssons färgtonsval till fasaderna. De är baserade på färgfabrikatet Stolorutan Color bruten.

Sockelkulör NCS S 3502-Y.

Slut på utdrag ur Kvalitetspärm.

Färgtonsval fasader

ur Kvalitetspärm. Färgfabrikat Stolorus Color brunten.

Huvudbyggnad

Fasad öster

Artnr 03206-035 färgtonsnr 36320 (grön)

Fasad väster

Artnr 03206-035 färgtonsnr 20600 (rostbrun)

Fasad öster och väster

Artnr 03206-035 färgtonsval S7000N (gråsvart)

Fasad norr och söder

Artnr 03206-035 färgtonsval S2030G90Y (gulgrön)

Tillbyggnad

fasad söder, väster och norr

Artnr 03206-035 färgtonsval S2020Y (gul)

Kvarstående arbeten

Ännu ej utförda arbeten är:

- Rostskyddsbehandling och målning av räcken till spiraltrappan och trappavsatserna.
- Fönstermålning av de spröjsade bågarna i det sydvästra hörnet och samtliga dörrar.
- Lagning av gångbryggan till skorstenen.
- Översyn av betongväggarna och betongavslutningarna uppe vid taket samt vid bjälklagen i sydväst.

Planering pågår för upprustning av lagerhallen och underhåll av kontorsbyggnaden. Både lagerbyggnaden och kontoret bör studeras noggrant innan beslut om åtgärder tas.

Kvarvarande originalfönster bör absolut behållas och renoveras. Genomgång av hur färgsättningen har varit i sin helhet från början bör utföras.

Spiraltrappan underifrån före åtgärder.

Här är den skulpturala spiraltrappan restaurerad. Den har stor betydelse för helhetsintrycket på fabriksbyggnaden.

Sättstegen har lagats.

Varje fasad har sin kulör och identitet genom olika element i form av fönstertyp och fönstersättning.

Den ursprungliga brädgjutningsformen under trappan finns kvar till vissa delar men ytan är något utslätad.

Utrymningstrappan underifrån efter upprustningen.

En originell fabriksbyggnad med mjuka och hårda former i kombination som utstrålar funktionalism i lekfull tappning.

Här har tillbyggnaden tilläggsisolerats och målats i särskiljande färg från huvudbyggnaden, vars gavelkulörer antyds ovanför. Kraftfull rödbrun ton och grön som fanns under den svarta just här.

Sto fabrikats färgprover till de olika delarna på fasaderna.

Olika färgfält på den sydöstra fasaden har behållits vid restaureringen.

Detta är den dominerande gröna tonen.

De spröjsade bågarna är omsorgsfullt tillverkade och med mjukt rundade hörn.

Dessa fönster i bottenvåningen är av stor betydelse och bör ges en ordentlig översyn, kittas om och målas med linoljefärg.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsuppgifter

Objekt: Fabriksbyggnad Bergström & Co, "Bergströmsfabriken"

Kommun: Gnesta

Fastighetsbeteckning: Gnesta 12:4, tidigare Frönäs 1:7

Socken: Frustuna

Län: Södermanland

Ekonomisk karta: 9H 9h

Författningsskydd

Översiktsplan

Bergströmska fabriken byggnader har inte tidigare omnämnts i kommunala dokument, men i 2008 års revidering av översiktsplanen och studium av fördjupad översiktsplan omnämns "Tvålfabriken" som bevarandevärd! Sörmlands museum har särskilt framhållit det i sitt yttrande.

Plan- och bygglagen, Lag (1998:805)

Plan- och bygglagen (PBL) innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Enligt 3 kap. i Plan- och Bygglagen, 10§ och 12§, skall ändringar av en byggnad utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Vidare får byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, inte förvanskas. Enligt 13§ skall byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

Projektrelaterad information

Fastighetsägare: Gnesta Industrihus AB, delägare Rekal Svenska AB, Gnesta

Beställare: Rekal Svenska AB, Anders Brucefors,

Utförare: Victor Hansson

Underentreprenör: Fasadrenoveringar Roland Karlsson i Mälardalen AB

Övriga uppgifter

Länsstyrelsen i Södermanlands län, dnr 434-12330-2006

Sörmlands museum, Dnr KN-KUS06-186

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.

Referensmaterial

Ralph Erskine som industriarkitekt, Magnus Rönn, Stockholm, Svensk Byggtjänst, 2000